

Kristel Doreleijers
(foto: Dirk Jan van Dijk)

INTERVIEW MET TAALWETENSCHAPPER KRISTEL DORELEIJERS

‘STIEKEM ZIJN JONGEREN TROTS OP HUN DIALECT’

Hyperdialect komt in alle provincies onder jongeren voor. De van oorsprong Eindhovense taalwetenschapper Kristel Doreleijers promoveerde in 2024 op het 'nieuwe' Brabants. Onlangs verscheen haar boek *Superbrabants** waarin de sociolinguïst dit fenomeen analyseert en jong en oud zich uitspreken over het hyperdialect dat jongeren bezigen. *Maatschappij & Politiek* sprak met Doreleijers over taal en identiteit, de heropleving van het dialect en de rol van het onderwijs.

IVO PERTIJS

In Eindhoven ontlene veel Brabanders hun identiteit onder meer aan de *Philips*-gebouwen. Het gebouw waar we nu zitten kreeg een andere bestemming. Het werd hipper en naar de huidige tijdgeest getrokken. Dit zie je eveneens bij de LocHal in Tilburg waar een oud gebouw van de spoorwegen een nieuwe bestemming als bibliotheek kreeg. Dat gebeurt ook met identiteit en dialect. Het zijn oude dingen in een nieuw jasje', vertelt Kristel Doreleijers halverwege het gesprek in De Lichttoren. De sociolinguïst noemt het gebouw in hartje Eindhoven een 'historische parel'. Bovenop de witte toren prijkt nog altijd in herkenbare blauwe letters Philips. Op de begane grond bevindt zich tegenwoordig een grand café. 'Van buiten is de iconische Lichttoren een baken van de stad Eindhoven. Stap je binnen, dan voel je de historie van deze oude gloeilampfabriek van Philips', staat op de website van de horecagelegenheid die op deze wijze inspeelt op het roemrijke verleden van het Eindhovense concern.

PILSKE

In het grand café kan de bezoeker in goed Brabants een *pilske* bestellen, maar, net als in andere provincies, spreken steeds minder jongeren dialect. Doreleijers: 'Er zijn honderden dialecten in Nederland. Zoals ik in mijn boek beschrijf zijn er ook binnen Brabant heel veel dialecten en lokale verschillen. De verschillen worden wel steeds kleiner. Door de invloed van

het Nederlands en andere talen zie je dat het Brabants voor een deel verloren gaat. Dit herkennen mensen die een dialect spreken ook in andere regio's. Steeds minder jongeren groeien op met het lokale dialect. De oudere dialectsprekers vinden dit jammer. Onder oudere generaties heerst een bezorgdheid. Dit zie je ook terug in de media die schrijven dat over een aantal jaar niemand meer dialect spreekt. Met mijn boek laat ik zien dat het niet zo zwart-wit is. Er is hoop voor dialecten die in nieuwe gedaanten voortleven. Mensen uit andere regio's kunnen deze boodschap er ook uithalen. Mijn onderzoek richt zich op Brabant, maar de grote lijnen over taalverandering, dialectverlies en de heropleving van het dialect zijn landelijk door te trekken.'

Het Fries is een erkende rijkstaal. U schrijft dat het Brabants 'maar' een dialect van het Nederlands is en dat het Brabants niet eens een taal mag worden genoemd. Ziet u hierdoor verschillen in de mate van heropleving van het Fries, Brabants of Limburgs?

'Ik deed zelf geen onderzoek naar het Fries, maar ik ken onderzoekers die dit wel deden. Laatst berichtte de NOS over een mogelijke heropleving van het Fries onder jongeren op sociale media. Een collega uit Friesland, Lysbeth Jongbloed-Faber, promoveerde een aantal jaar geleden op het gebruik van het Fries op sociale media. Sociale media kunnen een boost aan lokale en regionale talen geven, terwijl je zou denken dat door

sociale media alles in het Engels is, de wereldwijde omgangstaal. Juist doordat identiteit een rol op sociale media speelt, zie je dat lokale dialecten daar weer opkomen - ook in Brabant. Dit is vaak in de vorm van memes of grappige filmpjes, oftewel op een speelse manier. Door heel Nederland vind je *dialectinfluencers*, los van de politieke status van de lokale taal die ze promoten. Sinds juni is de Limburgse revolutie gaande op sociale media. TikTokkers en Instagrammers claimden dit. Dit was ook naar aanleiding van berichtgeving over de *Atlas van het dialect in Nederland* die in september verschijnt en waaraan ik heb meegewerkt. Deze *Limfluencers* zeggen dat we met z'n allen achter het dialect moeten gaan staan en de revolutie moeten claimen. Zij roepen jongeren op om de Limburgse taal meer te gebruiken.'

**'VIA HET GEZIN
GAAT HET DIALECT ERIN,
VIA DE SCHOOL
GAAT HET DIALECT
ER WEER UIT OF
KOMT ER EEN TAAL BIJ.'**

In series en films zie je de criminaliteit en de rafelrandjes.

U beschrijft de grote invloed van het onderwijs, onder meer door de invoering van de Mammoetwet van 1968, op dialecten.

"Docenten zijn de bewakers van de standaardtaal. Vroeger werd weleens gezegd: "Via het gezin gaat het dialect erin". Nou ja, via de school gaat het dialect er weer uit of komt er een taal bij. Vroeger was het dialect de thuistaal en was het aan de school om het Algemeen Beschaafd Nederlands - wat we nu liever Algemeen Nederlands of Standaardnederlands noemen - aan te leren. Dit was ook met het oog op de emancipatie en om jongeren meer carrièrekansen te geven. De verschuiving begon rond de jaren vijftig

en zestig met een stigma op het dialectgebruik. Daarvoor sprak bijna iedereen een dialect, maar om maatschappelijk hogerop te komen had je de standaardtaal nodig. Steeds meer jongeren gingen naar school. Tussen de jaren vijftig en zeventig steeg het aantal studenten aan de universiteiten sterk. Jongeren studeerden langer. Vroeger gingen kinderen naar de basisschool om daarna te gaan werken of huishoudelijke taken op te pakken. Nu is studeren veel meer "een ding". Jongeren studeren buiten hun woonplaats en komen daar met andere talen en dialecten in contact. Daarbij gaat het lokale taalgebruik wat verloren, omdat je je aan elkaar aanpast."

Hoe belangrijk is het in dit kader dat docenten zich bewust zijn van taalvariatie?

"Dit vind ik echt belangrijk, omdat taalvariatie onderdeel van onze dagelijkse realiteit is. Als je de straat opgaat, in een winkel komt, maar ook als je naar de radio luistert, naar de televisie kijkt of op TikTok scrollt... het mooie is dat niet iedereen hetzelfde Nederlands spreekt en mensen spreken soms andere talen dan het Nederlands. Die meertaligheid, waaronder de "binnentaalse" meertaligheid - dit is alle variatie die er binnen het Nederlands is - valt niet te ontkennen. Dat laatste gebeurt wel als je je alleenop de standaardtaal in het onderwijs focust. Die standaardtaal is een beetje de heilige graal. Dat snap ik. Ik ben ook voor de standaardtaal die kansen biedt. Het is belangrijk om een gemeenschappelijke omgangstaal te hebben. Je hebt duidelijke regels nodig hoe die taal eruit moet zien, moet klinken en moet worden geschreven, maar in de praktijk is taal ook identiteit. Mensen zetten taal naar hun eigen hand. Volgens mij moet daar meer aandacht voor komen. Nu is er een standaardtaal en alles daarbuiten is minderwaardig. Standaardtaal is de goede taal en de rest is fout, klinkt dommer en je komt er minder ver mee. Er zijn vooroordelen en er is een gebrek aan kennis, ook bij jongeren. Ik merk bij veel jongeren dat ze totaal geen besef hebben van wanneer de standaardtaal eigenlijk is ontstaan - alsof het een gegeven is dat het Standaardnederlands er altijd al was. In de Middeleeuwen hadden we geen

standaardtaal. Iedereen sprak dialect. Als ik gastlessen op scholen geef, dan vind ik het jammer dat die kennis er niet is. Dat ligt niet aan leerlingen (zij leren wat zij moeten leren) en ook niet aan docenten (zij houden zich aan het curriculum). Juist daarom is het belangrijk dat er in het curriculum meer aandacht komt voor de standaardtaal binnen die historische context.'

In uw boek benadrukt u dat mensen straattaal en jongerentaal niet door elkaar moeten halen.

'Beide termen worden vaak inwisselbaar gebruikt. Jongerentaal heb je in allerlei gedaanten. Jongerentaal bij studentenverenigingen, jongerentaal op sociale media, jongerentaal in dialecten waarbij het dialect van jongeren anders klinkt dan het dialect van ouderen, en straattaal. Straattaal is een specifieke vorm van jongerentaal die in de jaren tachtig en negentig in de grote steden opkwam. Het waren veelal meertalige jongeren met verschillende etnische achtergronden die op straat met elkaar in contact kwamen. Hier kwam een mengelmoes van allerlei talen uit voort, zoals Nederlands met woorden uit het Sranantongo (Surinaams), Marokkaans-Arabisch en Papiaments. Deze mix van talen met het Nederlands is wat we specifiek straattaal zijn gaan noemen. Eerst noemde men dit smurfentaal, omdat docenten en media zich zorgen maakten over dit taalverschijnsel, dat zij versimpeld of slecht Nederlands vonden. Jongerentaal is een paraplueterm waar straattaal onder valt.'

'IN HET PROCES VAN DIALECTVERANDERING GAAT ER DUS IETS VERLOREN, MAAR ER KOMT OOK IETS BIJ.'

Hoe ziet u hyperdialect of, voor de provincie Noord-Brabant, het Superbrabants in deze context?

'Hyperdialect is onderdeel van het jongerendialect. Enerzijds lijkt het jongerendialect steeds meer op het Nederlands, omdat jongeren steeds minder dialect van huis uit meekrijgen. Wel nemen ze het accent en een paar woorden over zoals een *pilske* of een *kuukske/koekske*. Anderzijds lijkt het jongerendialect minder op het Nederlands. In het Brabants zegt men *unnen hond*, maar jongeren maken daar soms *unnunen hond* van, omdat dit lekker Brabants klinkt. Dat is het hyperdialect. In het proces van dialectverandering gaat er dus iets verloren, maar er komt ook iets

bij. Dit is eveneens gedocumenteerd voor dialecten in andere talen, zoals de Scandinavische talen en het Engels. Het gaat nooit van een rijk dialect naar nul.'

Voor uw boek sprak u onder meer met Frank Lammers. U constateerde dat het Superbrabants bij de acteur een fysieke reactie uitlokt.

'Dit was een van de leukste inzichten uit mijn onderzoek. Op basis van mijn onderbuikgevoel wist ik dat mensen taalergernissen hebben. Als je die lijn doortrekt kunnen mensen ook dialectergernissen hebben. Taalergernissen ontstaan doordat je op school of in taaladviesboeken leert hoe taal eruit moet zien en moet klinken. Als iemand hiervan afwijkt, dan vind je dat dit niet zo hoort. Het dialect heeft niet zo'n sterke norm. Het gaat om een overlevering van de ene op de andere generatie. Hoe je het thuis of in je omgeving hoorde is het pure dialect. Toen ik acht jaar geleden aan mijn onderzoek begon verwachtte ik niet dat mensen zulke sterke emoties konden ervaren bij schendingen van het dialect zoals zij het gewend zijn. Als het over taalverloeding van het Nederlands gaat, zoals 'een meisje die', 'groter als', 'hun hebben' of 'hij wilt', dan staan deze voorbeelden in toplistjes van taalergernissen. Het dialect past hier mooi bij, maar het gaat de andere kant op. Bij 'hij wilt' doen mensen soms extra hun best om goed Nederlands te spreken, maar bij het dialect zie je dat mensen woorden juist overdreven dialectachtig maken om zich te conformeren aan hoe het dialect volgens hen zou klinken.'

U onderscheidt verschillende persoonlijkheidstypen die Brabanders met het Brabants associëren. Hoe kwam u daarop uit?

'Ik maakte een onderzoeksopzet waarbij ik wilde testen of jongeren hyperdialect, zoals *unnenen hond* of *unne kuukske*, acceptabeler vinden dan ouderen die dialect spreken. Het experiment ging als volgt: deelnemers moesten audio-opnamen beoordelen van een spreker die zinnen had ingesproken die ofwel 'grammaticaal correct dialect', ofwel hyperdialect waren. Jongeren gaven hogere scores op aanvaardbaarheid van hyperdialect dan oudere dialectsprekers. Puur op basis van dit kwantitatieve verschil weet je nog niet wat daaronder zit. Daarom sprak ik met jongeren op het Van Maerlantlyceum in Eindhoven en bezocht ouderen thuis of in een heemhuis om op die hyperdialectvormen door te vragen. Ik liet ze afbeeldingen zien met hyperdialect van bijvoorbeeld sociale media en vroeg: "Vinden jullie dit Brabants?" In zo'n gesprek kwamen allerlei andere dingen ter sprake. Jongeren herkenden in hyperdialect geen nep-Brabants, terwijl ouderen het niet authentiek vonden. Er kwamen ook ideeën naar boven over wat het Brabanderschap inhoudt. Op de

uitkomsten van die focusgroepen deed ik een thematische analyse. Op basis van het coderen van de data van die gesprekken kwamen de persoonlijkheidstypen naar voren. Voor eenzelfde spreker kan het Brabanderschap verschillende dingen oproepen. In de ene situatie kan een Brabander een heel bourgondisch en gezellig iemand zijn, maar in een andere situatie ook een plat en grofgebekt persoon. Het Brabants heeft beide kanten in zich. Dit zie je vaak in series en reclames. Aan de ene kant gezellig, ons-kent-ons, lekker eten en drinken, maar aan de andere kant zie je in series en films als *Ferry*, *Undercover* en *New Kids* de criminaliteit en de rafelrandjes. Dit hoorde ik ook terug in de gesprekken. Het lijken tegenstrijdige dingen, maar ze kunnen mooi naast elkaar bestaan. Dit vertelt in z'n geheel wat die Brabantse identiteit zou zijn, die dus erg gelaagd is. Je kan niet zomaar een label plakken: "Brabants is dit" of "Dit type Brabander past bij die persoon". Identiteit is een gelaagd en dynamisch fenomeen. Het idee van persona's is dat iemand niet binnen een vastomlijnde identiteit past. Je wisselt tussen identiteiten, afhankelijk van de situatie en context.'

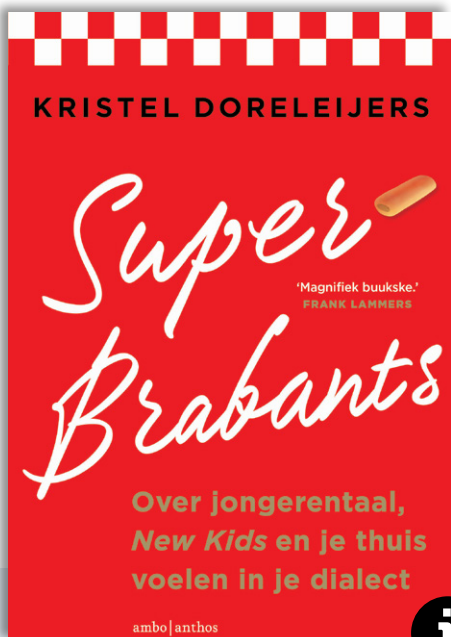
Als u als geboren Eindhovense door de stad loopt, let u er dan als sociolinguïst voortdurend op wat u hoort en ziet?

'Constant. De taalwetenschapper in mij kan ik niet uitzetten. Ik luister en observeer constant, ook online als ik op sociale media scroll. Ik vind het vooral leuk om de laatste trends te herkennen en te duiden, zoals een nieuw woord of een nieuwe uitdrukking. Ik wil weten waar zo'n trend vandaan komt. Dit heb ik ook met het dialect. Daarom stoor ik mij eraan als mensen zeggen dat er geen dialect meer wordt gesproken. Ik begeef mij vaak in de stad en ik hoor het gewoon nog. Tuurlijk, het klinkt anders dan vroeger, maar het is niet zo dat het helemaal weg is.'

**'HET DIALECT IS
EEN STIJLMIDDEL
GEWORDEN.'**

In uw boek merkt u op dat jongeren het Brabants ook functioneel inzetten.

'Dit weet ik vanuit mijzelf en mijn vrienden- en kennissenkring en van jongeren die ik voor mijn onderzoek sprak. Het dialect is een stijlmiddel geworden. Waar mensen vroeger automatisch plat of in dialect met elkaar spraken als ze bekenden tegenkwamen, is het nu een bewuste keuze. Ouderen begrijpen daar weinig van. Ik herinner mij een quote: "Dat kan toch niet? Je hebt toch geen aan-uitknop voor het dialect?". Jongeren denken dat dit wel kan, als ze bijvoorbeeld een grapje willen maken, carnaval vieren of naar het *Philips Stadion* gaan. Een *bietje* Brabants praten. Het Brabants is als zodanig niet zozeer een volledige tweetaligheid, gebalanceerd tussen het Nederlands en het dialect, maar een paar woorden die deel uitmaken van iemands talige repertoire die je - als het jou uitkomt - in kan zetten. Ik beschrijf een heropleving van het dialect, maar ik verwacht niet dat het dialect écht een generatie oversloeg en in één keer weer de dagelijkse voertaal van iedereen wordt. Het is een taal die beperkt en symbolischer wordt ingezet op momenten dat het handig of leuk is. Het is meer dan een grap, ook al gebruiken mensen dialect ook voor een grap. Stiekem zijn jongeren trots op hun dialect.' ♦

* *Superbrabants* verscheen bij uitgeverij Ambo/Anthos.